

Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/26, Fall 2018, p. 1221-1224

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14364

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Book Review / Kitap Kriği

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

This article was checked by iThenticate.

**JACK GOODY. “MİT, RİTÜEL VE SÖZ”, (ÇEV. DAMLA SEZGİ),
İSTANBUL: KÜRE YAYINLARI, 2017, ISBN: 978-605-9125-48-
2, 221 SAYFA.**

Okan ALAY*

Jack Goody dünyanın önde gelen sosyal bilimcilerinden biri olup özellikle antropoloji, halk bilimi ve sosyal tarih alanındaki çalışmalarıyla tanınan bir isimdir. Günümüzün en çok okunan, alıntılanan ve tercüme edilen akademisyenlerinden olan Goody’nin özgün adı; “Myth, Ritual and the Oral” olan bu kitabı ilk kez 2010 yılında Cambridge Üniversitesi Yayınları arasında çıkmıştır. Kitabı Damla Sezgi Türkçeye kazandırmıştır.

Sosyal antropoloji ve halk bilimi alanında çok sayıda eserin sahibi olan yazarın, “Kapitalizm ve Modernlik” ile “Avrasya Mucizesi” kitapları da Türkçeye çevrilmiştir. 1980’de American Academy of ArtsandSciences’in onursal üyesi olarak seçilen Goody ayrıca 2004’te National Academy of Sciences ve 2006’da CommandeurdesArts et Letters gibi uluslararası saygınlığı olan ödüllere layık görülmüştür. Ünlü akademisyen 2015 yılında 96 yaşındayken yaşama veda etmiştir.

“Mit, Ritüel ve Söz”, antropoloji ve halk biliminin esaslı konularından olan mit-mitoloji, ritüel-inanç, söz-sözlü kültüre yoğunlaşarak bu sahadaki çalışmalar için eleştirel bir okuma ve alternatif bir araştırma olanağı sunmaktadır. Kitap “Giriş”ten sonra dokuz bölüm ve yanı sıra “Ekler”, “Dizin” ve “Kaynakça”dan oluşmaktadır. “Giriş” kısmında mit ve ritüel konusuna ve sözlü kültürle olan ilişkisine değinen yazar; mit ve ritüelin modern akılcılığın sınırları dışında kalan ve kendine özgü bir mantık dizgesine sahip olduğunu, günümüz insanı için “irrasyonel”lik bağlamında değerlendirilmesinin anakronik bir yaklaşımın yansıması olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir (s: 9-21). Bu bağlamda mit, ritüel ve sözlülük/sözlü anlatım kavramlarının açık, keskin ve net kavramlar saymak kolay olmasa gerektir. Goody söz konusu kavramsal şemalara değinerek süregelen teorilere ve güncel akımlara dair eleştiriler getirerek kitabın sonraki bölümlerinde somut veriler çerçevesinde oldukça önemli saptamalarda bulunur.

Eserin “Tylor’dan Parsons’a Din ve Ritüel: Tanımlama problemi” başlığını taşıyan Birinci Bölüm’ünde, ritüel ve din terimlerinin kullanımını çevreleyen veya onların iç içe oluşuna neden olan kabuller irdelenmektedir. Dinî, büyüsel-dinî ve ritüellere dair geçmişten günümüze E. B. Tylor’dan başlayarak Harrison, Bohannan, R. Maret, Frazer, Durkheim, Malinowski, Parsons, Warner, Radcliffe, Brown, Caillois, M. Eliade ve Nadel gibi belli başlı isimlerin yaklaşımları çerçevesinde

Dr., Hacettepe Üniversitesi, E-posta: okanalay@hotmail.com, okanalay@hacettepe.edu.tr

değerlendirmelerde bulunmakta, kavramların sınırları ve boyutları incelenerek konuya açıklık getirilmektedir.

Kitabın İkinci Bölüm’ünde, “Giriş” ve “Birinci Bölüm”de kitabın esasını oluşturan kavramlardan olan “mit” ve “ritüel” detaylı olarak irdelendikten sonra, bu kez burada kitabın başlığında yer alan üçüncü kavram olan “söz” kavramı, “Sözlü –Literatür” üst başlığıyla değerlendirilmektedir. Söz ve sözlülüğün esasları, yazıyla ve literatür/edebiyatla olan ilişkisi bağlamında dünya edebiyatları incelendiğinde bütün toplumların edebiyatlarının temelleri konuşma dilini esas alan sözlü bir zemin üzerinde, sözlü kültür çerçevesinde inşa edildiği görüşü aktarılmaktadır. Sözlü kültür bu anlamda; Walter J. Ong’un yazılı kültür öncesi dönem için kullandığı tabir olan “birincil sözlü kültür” evresinde teşekkül ettiği ve “ezberleme”, “bellekte saklama”, “dönüştürme”, “kalıplaştırma”, “hatırlama” gibi süreçler sonunda yazılı kültüre/edebiyata zemin hazırladığı görülür (Ong 1982: 13-14). Söz konusu sözlü kültür döneminde ortaya çıkan destan, halk hikâyesi, efsane, halk tiyatrosu, halk şiiri gibi türlerin başlı başına bir sözlü literatürü oluşturduğu görülmektedir. Yazar bu kavramlarla koşturarak bu bölümde; “Söz ve Yazı İlişkisi” ve “Sözlü ve Yazılı Literatür Arasındaki Farklar” a değinmekte, sonrasında “Sözlü Türler”, “Destan Örneği”, “Halk Hikâyeleri”, “Şarkılar ve Şarkı Söyleme”, “Halk Tiyatroları”, “Mit”, “Efsaneler ve Tarihî Sözlü Anlatımlar” ve son olarak da “Performans, İçerik ve Dağılım” gibi alt başlıklar çerçevesinde sözlü literatür birikimini irdelemektedir.

“Antropolog ve Ses Kaydedici” başlığını taşıyan Üçüncü Bölüm’de yazar sahada çalışan bir derlemecinin/araştırmacının vazgeçilmez yardımcısı olan ses kayıt cihazlarının önemine vurgu yapmaktadır. Henüz 1950’lerde Gana’nın kuzeybatısında saha çalışması yaparken ses kayıt cihazlarının olmayışından ya da mevcut olanların ise iri ve pahalı oluşlarından, onlar için gereksinim duyulan enerjinin temininin güç olduğu süreçten söz ederek kâğıt ve kalemle çalışmanın zorluklarına değinmektedir. Bu bölümde ayrıca bir antropolog/halk bilimci için değerli olan “katılımcı gözlem” ve “derlemecilik” konusu deneyimler eşliğinde irdelenirken özellikle sahada kayıt cihazı olmadığında yalnızca ara sıra not tutulabildiği ve not tutma esnasında birçok sesin veya özel deyişin kayda geçirilemediği saptamasında bulunmaktadır. Teknik ilerlemeyle birlikte ses veya görüntü kayıt cihazlarının varlığıyla doğal ortamında aynı anlatı baştan sona kayıt altına alınabildiği gibi farklı çeşitlemeleri de kaydedilerek sonrasında benzerlik ve farklılıkları dair analiz yapma imkânı sunduğu dikkatlere sunulmaktadır.

Kitabın hacim olarak en kısa olan (s.81-87) Dördüncü Bölüm’ünde “Sözlü Yaratıcılık” kavramı ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Öncelikle yazısız toplumların statik ve geleneksel olduğu, değişime karşı direngen olduğu belirmesi üzerinden sözlü ve yazılı kültür bağlamının farklılığına değinilmiştir. Sonrasında sözlü yaratıcılığın ilkel toplumlardan günümüze doğru seyrine dair yorumlamada bulunularak aslında günümüzde dahi sözlü yaratıcılığın özellikle din-inanışlar ve ritüeller alanında nüfuzunu korumaya çalıştığı dile getirilmiştir. Söz ve yazının etkileşimi, yazının sözlü anlatımı, sözlü anlatımın yazılı anlatımı desteklediği ya da kimi zaman etkinliğini azalttığı gerçekliğine vurguda bulunulmuştur.

Beşinci Bölüm’de ise dördüncü bölümün tamamlayıcısı olarak “Halk Hikâyesi ve Kültürel Tarih” konusuna değinen yazar, sözlü anlatım geleneği bağlamında halk kültürü ve edebiyatı için ayrı bir yeri olan halk hikâyeciliği ve onun kültür tarihi içindeki yeri ve önemini irdelemektedir. Goody, bu bölümde sanılanın aksine halk hikâyelerinin dinleyicilerinin çoğunlukla yetişkinler olmadığı ve aslında millî olmaktan çok büyük ölçüde uluslararası nitelikte olup serbestçe aktarıldıkları için birçok kültürel değeri, farklılığı kendi bünyesinde taşıdıklarını ifade eder. Ayrıca her bir anlatının farklı bağlam ve zamanda değişim-dönüşümle varlığını sürdürdüğünü belirtir. Bu çerçevede Gösterimci Kuram’ın (Performans Teori) hiçbir anlatının diğerinin varyantı olmadığı, her anlatının kendi başına bir gösterim olduğu, açık veya gizli olarak varyant kavramını reddeden görüşü akla gelir. Öcal Oğuz bu görüşü yorumlarken, her anlatının kendi başına bir gösterim olmasının elbette reddedilemeyeceğini;

ancak o anlatımla bir başka anlatım gerek anlatım ortamı gerekse metin bakımından "eş metin" veya "benzer metin" terimi ile karşılanabilecek paralellikler gösteriyorsa bunların karşılaştırmalı olarak incelemek gerektiğini belirtir (Oğuz, 2000: 33). Tam da bu noktada, Goody söz konusu halk hikâyelerinin adeta bu yönüne vurgu yaparcasına söz konusu metinlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesinin antropoloji, halk bilimi ve sosyal kültür için ayrıca önemli olduğuna dikkat çeker. Bu bölümde yazar ayrıca masal ve halk hikâyesi uzamanı StithThompson'ın başta "The Types of the Folktale" (Thompson, 1964) çalışmasına atıfta bulunarak onun ve ekolünün yaklaşımından bahisle ayrıca konuyla ilgili olara birçok halk bilimcinin anlayışına dair yorumlamada bulunmaktadır. Halk hikâyelerine dair karşılaştırmalı çalışmalar, analizlerin ve daha sistematik bir incelemeye ihtiyaç duyduğunu belirtir. Bu ihtiyaç karşılanmadan keskin, ayrımsız bir bütün ve alışagelmış yaklaşımlar sergilendiği takdirde özellikle kültürel tarih için taşıdıkları değerin ortaya çıkarılmayacağı kanaatini dile getirir.

Yazarın akademik çalışmalarında uzun süre saha çalışması yaptığı coğrafya bağlamında Altıncı Bölüm'de "Kuzey Gana'da Hayvanlar, İnsanlar ve Tanrılar" başlığıyla deneyim ve araştırmalarından edindiği saptamalara yer verir. Veriler ışığında ulaştığı sonuçları "hayvanlar", "insanlar" ve "tanrılar" alt başlıklarıyla sınıflandırır. Mevcut veriler çerçevesinde belirlenen özellikler, bölümün sonunda "sonuç" alt başlığıyla değerlendirilir.

Kitabın saha çalışmalarının yansımaları ve aynı zamanda bir önceki bölümün tamamlayıcısı gibi değerlendirilen Yedinci Bölüm'de "Tüm Çeşitliliğiyle Bagre" üst başlığıyla önce Bagre'nin neliği üzerinde durulmuştur. Bagre'nin Kuzeydoğu Gana'da yaşayan LoDagaa ve çevresinde yöre halklarının kurduğu bir ilginç inanışlar ve ritüellerin, seremonilerin icra edildiği bir cemiyyetin/topluluk olduğu ve antropoloji, halk bilimi ve sosyoloji bilimleri başta olmak üzere birçok sosyal bilim için oldukça önemli ve özgün olan verileri özünde taşıdığı dile getirilmiştir. Yazar kendisinin söz konusu bölgeye ve topluluğa ilk olarak 1949'da ziyarete gittiğini sonrasında pek çok kez o sahada çalıştığını, mit, ritüel ve inanışlara dair derlemeler yaptığını, farklı anlatıları ve ilginç seremonileri doğal ortamında izleyerek belli başlı bulgulara ulaştığını belirtir. Söz konusu bilgi ve bulgular; "Genel Durum", "Görevliler" ve "Bagre Anlatıları" alt başlıklarıyla örnek metinlerle desteklenerek aktarılır. Özellikle "Bagre Anlatıları"nda coğrafya, halk, inanç, mit, ritüel, sözlü anlatım gibi birçok husus bizzat doğal ortamında seremoni ve tören bağlamında sunulması ayrıca dikkate değerdir.

Sekizinci Bölüm'de daha önce Beşinci Bölüm'de mevzu bahis edilen "Halk Hikâyesi ve Kültürel Tarih" konusu bu kez "Sözlüden Yazılıya: Hikâye Anlatımında Antropolojik Bir Dönüm Noktası" başlığıyla bir başka açıdan ele alınmaktadır. Yazar, "görünür dil" dediği yazının ortaya çıkmasıyla birlikte sözlü anlatım ürünü olan hikâye anlatmanın sözlü bağlamda varlığını sürdürse de nihayetinde evrilerek yazılı bağlamda yerini yeni bir literatür biçimi olan romana bıraktığını dile getirir. Genel olarak hikâye anlatımı tüm insan söyleminin belirleyici bir özelliği olarak algılanır, gerek bireysel gerekse sosyal yaşam deneyimlerinin yansıtılması bakımından aynı zamanda roman gibi yeni bir kurmaca türün kökenlerini oluşturduğu, ona zemin hazırladığı düşünülür. Yazar bu gerçeklik üzerinden sözlü anlatıdan yazılı anlatıya doğru hikâye etmenin esaslarını, işleyişini ve antropolojik yaklaşımlar için sunduğu olanakları odak noktasına alarak belirlemelerde bulunur. Roman [novel] on beşinci yüzyılın sonlarına doğru Roman dillerinden bütün Avrupa edebiyatına yansarak bir okuryazar kültür değeri olarak ortaya çıkar, süreç içinde seküler gerçekçi bir yaşam algısının anlatısı olarak günümüze kadar gelir. Yazar, bu bölümde romanın Avrupa ve Dünya edebiyatındaki gelişim seyrine ve farklı kültürlerdeki etkisine değindikten sonra onun antropoloji için taşıdığı anlama yoğunlaşarak somut verilerle düşüncesini desteklemeye çalışır.

"Yazı ve Sözlü Hafıza: 'Lecto-Oral' Önemi" adını taşıyan son bölümde -Dokuzuncu Bölüm- de yazının sözlü hafıza üzerindeki etkisine değinir. Yazıyla birlikte, o zaman değin sözlü gelenekte gerçekleştirilen etkinliklerin niceliği ve niteliği, sonuçları üzerinde yazının egemenliğinin başladığını söyleyen Goody, bir anlamda, sözlü biçimlerin etkin olduğu kültürel alanların gerilemeye başladığını ve doğaçlamanın azaldığını, haliyle sosyo-kültürel yaşamın da bir değişim-dönüşüme maruz kaldığını

belirtir. Ancak bu şu anlama gelmemelidir; yazılı kültür sözlü kültürü büsbütün tahakkümü altına alıp onu eritmiştir. Günümüzde modern yaşamın etkin olduğu alanlarda dahi yazı ve yazılı anlatım/kültür başat öge olsa da sözlü hafıza ve kültür varlığını korumayı sürdürür, fakat yazılı kültürün etki alanıyla yazarın, “lecto-oral” olarak tanımladığı sözlü geleneğin yeni koşullara göre şekillendiğini, tamamen yok olmadığını ifade eder.

Kitabın sonunda “Ekler” kısmında mit, ritüel ve sözlülük bağlamında çalışmanın somut verilerle desteklendiği bulguları ihtiva eden Kuzey Gana’daki halk hikâyelerine dair on tabloya yer verilmiştir. Tabloların her birinde hikâyelerdeki karakterlerin hayvanlar, insanlar ve tanrılar olarak ayrı ayrı analizi yapılarak sayı, yüzde ve çeşitlilik bakımından gruplandırılmıştır. Sonrasında zengin bir “Dizin” ve “Kaynakça”yla çalışma tamamlanmıştır.

Sonuç olarak, dünya çapında tanınan bir sosyal bilimcinin antropoloji, halk bilimi ve kültür araştırmaları için oldukça yetkin olan bu kitabının Türkçeye kazandırılmış olması ve başta bilim insanlarıyla araştırmacılar olmak üzere konuyla ilgili okurların hizmetine sunulması takdire şayandır. Bu bağlamda mit, ritüel ve sözlü literatür/kültür üzerine teorik eleştiri ve değerlendirmelerin yanı sıra metodoloji ve analize dair yeni yaklaşımların dile getirildiği bu çalışma kendi alanında önemi yadsınamayacak bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Goody, Jack (2017). *Mit, Ritüel ve Söz*. İstanbul: Küre Yay.
- Oğuz, Öcal (2000). *Türk Dünyası Halkbiliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ong, Walter J. (1982). *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London and New York: Methuen.
- Thompson, Sitith (1964). *The Types of The Folktale*. Helsinki.